

VII.

– Előbb Emich Gusztávhoz megyek fel. Holnap karácsony este, s valahonnan pénzt kell kerítenem. Nincs már egy fillérem sem. Hallatlan, hogy repült a pénz a héten. De hiába! Zsuzsannának kell virágot vennem, ha azt mondja is, hogy nem szereti. De mire is ment el a pénzem? Fischernél bonbon, Schwingenschegeelnénál egy kis kézi tükör Ancsurkának. Vele jóban kell lennem! És Zsuzsannának megígértem, hogy egy kis gyűrűt veszek neki. Furcsa lány! A virágot kineveti, az édességből csak csipeget, hanem mikor ékszerről beszéltem neki, felragyogott a szeme. A föld alól is pénzt kell kerítenem holnap estére. S az öregnek is kell valamit vennem. Emich ad majd pénzt, hiszen a Pesti Napló nagyon megdicsért.

Így kóvályogtak a gondolatok a fejében, míg felkészült a nagy vállalkozáshoz.

Soha még úgy nem gyűlölte és nem sóvárogta a pénzt, mint most. Irtózott a gondolattól, hogy valakitől pénzt kérjen, és mégis újra meg újra meg kellett alázkodnia.

Micsoda szégyen!

Egy meglett, felnőtt embernek, aki alkot és teremt, akinek írásai nyomtatva megjelennek, aki a közintézmények és az emberi érzések bírója, oda kell állnia egy másik elé, mert az szemfülesebb, alkalmazkodóbb, jobb kereskedő, mint ő, és lesni, várni, hogy kegyeskedik-e egypár forintot előlegezni a nálánál különbnek, tehetségesebbnek, igazabbnak.

És mégis meg kell tennie, mert Kratochwill Zsuzsannának gyűrűt ígért és meghívatta magát hozzájuk holnap estére.

A kecskeszakállas, kissé németesen beszélő Emich barátságosan fogadta.

– Hozta Isten, kedves Vajda! Örülök, hogy szépen írnak a hírlapok magáról. Tegnap olvastam a Budapesti Hírlapot... Na, mi jót hozott?

És székében hátrafeküdve, megsimogatta torzonborz bajuszát.

– Éppen az bátorított fel, hogy a kritika elismeréssel fogadta könyvemet – kezdte szégyenlősen és elpirulva Vajda.

– Ne is folytassa – legyintett kezével Emich. – Nem adhatok egy krajcárt se. Mert, ugye, erről van szó?

A költő homlokát hideg veríték lepte el.

– Erről... igen... – dadogta.

– Laufer! Laufer! – kiáltott Emich a külső szobába.

Hajlongó, alázatos kis emberke lépett be. Füle mellett hosszú szárú penna, s bár nem volt rajta egy pirinyó tintafolt sem, a tintának és a számsoroknak a megtestesülése volt.

– Laufer úr – kérdezte jóakarattal Emich –, hogy áll a Vajda-kontó?

– Vajda, Vajda... – ismételte kétszer is Laufer és behunyta szemét, – hatszáz példány Béla királyfi... Cukor utca 12... meg van terhelve még nyolcvannégy forint tizenhat krajcárral...

– Köszönöm, Laufer.

(Laufer úr eltűnt.)

És Emich szeretettel mondta:

– Látja, kedves Vajda, lehetetlen... Az ember megteszi kötelességét a fiatal magyar írókkal szemben, de tönkre nem mehetek ebbe... Talán majd máskor, ha jobb lesz a piac...

És a vendég, aki elindult az aranygyapjú után, kint állt reménytelenül és pénz nélkül a Ferenciek terén.

Hova menjen, mit csináljon?

Néhány lépésnyire ide trónol a másik sárkány... az is Gusztáv, a Heckenast. Talán az kegyelmesebb lesz. Ó, ha Zsuzsanna sejténé, hogy mennyi szégyenen és megaláztatáson kell lovagjának keresztülmennie, míg feljut holnap este a Várba!

Az Egyetem utca 4. számú hajdani Grassalkovich-palota első emeletén rezideált* a kassai német evangélikus pap fia. Maga is olyan, mint egy evangélista. Nyílt, nyugodt és szelíd nézésű. Állát tömör, biblikus szakáll körítette és haja simán hátrafésült, mintha láthatatlanul folytatódna és elborítaná a széles vállat. A homloka magas, az orra, füle nemes vonalú – az egész megjelenése Dürer patríciusai közül való.

Körülötte minden tiszta, választékos, íróasztalán még talán az odamerészkedő porszemek is meg vannak számlálva. Alkalmazottja, ha szobájába lép, amely a nagy királynő, Mária Terézia korában a herceg fogadóterme lehetett, alázatossá, teljesen egyénielenné válik, szólni is csak annyit merészel, mint amennyit a jelentés megkövetel. Mert alkalmazott, parancs végrehajtásán kívül Heckenasttal másról nem beszélhet.

A főnök ilyenkor kimért, hideg, megközelíthetetlen nyugalma. A tények, számok, eredmények embere.

* lakott

De milyen más, ha Vörösmarty Mihály, Arany János, Jókai Móric, vagy a fiatal Gyulai Pál úr látogatja meg. A hozzáférhetetlen fenség kedéllyé változik, a trónszékből egyszerű pipázószek lesz, a keneteljes prédikátori hang nagyokat kacag a kis Gyulai pattogó tréfáin, szelíden meghajlik a csendes Arany János érvei előtt, figyelmesen és mély érdeklődéssel hallgatja Jókai Móric széles anekdotáit. Boldog, ha az Akadémia urainak rendelkezésére állhat.

Megint más, ha tervez, ha egy új vállalatról, könyvkiadásról van szó.

Ilyenkor bezárkózik. Van neki egy másik, kisebb szobája, magára zárja ajtaját, fel-alá jár és szabadon ereszti fantáziáját. Csodálatos ez a fantázia! Számok, határok, statisztikai adatok közé szorított. Nem az elérhetetlen körül csapong, hanem megragad minden elérhető. Pontos tabellái vannak róla, hogy hol, ki mennyit olvas, hol kell a kalendárium, hol vannak lányos házak, ahol divatlap, novella és vers kelendő, hol kell politikai újdonság és kit érdekel a nagyvilág leírása. Száraz, rideg ügynöki jelentések lázas izgalomba hozzák ezt a számtani és mértani fantáziát, és holnapra megindul egy új vállalkozás. És akkor már megint ott ül trónszékében, az izgalomnak vége – megfellebbezhetetlenül intézkedik és rendelkezik.

Más arca van megint, ha egy fiatal íróval beszél, akinek nagy kegy, ha a híres kiadó szoba áll vele. Olyankor leereszkedő, vállveregető, kenetteljesen felsőséges lesz.

Most is, hogy Vajda János ül szemközt a nevezetes asztallal.

– Hát igen... örvendek, Vajda úr. Mint minden fiatal és tehetséges magyar író pályáját, az önét is figyelemmel kísérem. Miben lehetek szolgálatára?

És hideg, kék szemével várakozva nézett Vajda elfogult arcába.

Játék volt neki az ifjú vergődése, de kegyetlen komolyságát meg kellett őriznie.

– Arra gondoltam – dadogott Vajda –, hogy újévre volna egy kötetre való versem... és arra... ha lehetne, harminc forint előpénzt...

Elhallgatott. Kinyögte, amiért feljött.

(– Te gonosz, szívtelen uzsorás! – lázongott benne a gondolat, az érzés –, aki meggazdagodtál az írók könnyező, vérző betűiből, hogy gyűlöllek, hogy megvetlek!)

És ehelyett akadozó, gyáva volt a beszéde.

– Vers. Vers? Ki olvas ma verset? Egész Vörösmarty a pincében hever. És azt hallom, hogy maga összeférhetetlen, lázongó. Egyéni-

eskedő. Ezt ne tegye, fiatal barátom. Öreg könyvkiadó vagyok, én tudom, hogy az kell a közönségnek, amit mindenki megért, amihez nem kell fejtörés, műveltség. Az az üzlet. Hallom, hogy ön jó lapíró is...

Egy pillanatig mély csend volt. Vajda úgy érezte, hogy talán kap pénzt, Heckenast pedig kiélvezte fontossága hangulatát.

– A verseiről lemondok, kedves Vajda – (és hangja ünnepies, ke-netteljes lett) –, hanem huszonöt forintot kiutalok kegyednek, nem tudom mire, nem tudom miért, csak mert bízom a jövőjében... Kegyed aláír egy papírt, hogy fölvettem tőlem huszonöt forintot, amelyet majd későbbi megállapodásunk értelmében le fog dolgozni!...

– Pénz! Pénz! Megszabadító pénz!... – viharzott át Vajdán, míg aláírta az utalványt.

Érezte, hogy szégyen, megalázás, bizonytalanság (mint mindig, ha az író kiadójától pénzt vesz fel), hogy végül is becsapják, de most mégis szabadság, megváltás!

Kábult fejjel, de csillogó szemmel ért le az utcára.

Hideg, tiszta, havas karácsony hete volt.

A Váci utca, Színház tér, Dorottya utca üzletei alig győzték befo-gadni a sok vevőt, reggel friss hó esett, s a szűk belvárosi utcákban csaknem elakadt a közlekedés. A járdán kis gyalogutat tapostak a járókelők, a szembejövők előtt meg kellett állni, a kocsiuton a hólapá-tolók szitkozódása szinte harsogott az éles levegőben, amely hóesés után sokkal erősebben vitte a hangot, a fiákerek, hintók, komfortáblík nagy összevisszaságban baktattak a hóhegyek között – türelmetlen izgalommal készült mindenki a holnap estére, amikor elnyugszik a rohanás, és huszonnégy-negyvennyolc órára azt hiszik az emberek, hogy a szeretet valaha is úrrá lehet a világon.

Válról levelet kapott Vajda, hogy az ünnepekre menjen haza, mint eddig majd minden évben, de nem is válaszolt. Ő a szentestét a Vár-ban, az Úri utcában fogja eltölteni.

A lánnyal, akit szeret, akit feleségül akar venni.

Holnap este majd meglátja, hogy fogadja a gyűrűt. Azután meg-kéri a kezét.

Álmaiba merülve az Iskola utca és Sütő utca sarkán víg kiáltás állította meg.

– Szervusz, János!

Felnézett.

Donga Ábris állt vele szemközt. Diáktársa Fehérvárról. Fiskális lett Pesten.

– Szervusz, Ábris!

És csak állt, nem tudta, hogy mit beszéljen vele. Előbbi gondolatai annyira elfoglalták, hogy hirtelen szinte szavakat sem talált. Különben sem szeretett idegenekkel beszélgetni, akikhez semmi köze sem volt. Mit mondjon nekik, mit kérdezzen tőlük? Miért nem hagyják az emberek egymást békében? Minek a köszönés, a megszólítás? Barbár szokások, és még ráfognak, hogy ez a civilizáció.

– Itt volt dolgom az Invalidusok házában az Országúton – magyarázta Ábris. – Az Eszterházyaknak egy ügyét kellett elintézniem. Tudod, úgy félig-meddig az ügyvédjük vagyok.

És kissé kihúzta magát, miközben előkelő klientúrájával eldicsekedett.

– Te meg írogatsz, mi? Olvastam a minap egy versikédet. Nem rossz. Na, szervusz!

És már ment odább.

Vajda még csak nem is búcsúzott tőle. Csak ott állt, és merőn nézett maga elé.

Aztán felkacagott.

A járókelők csodálkozva néztek rá. De ő nem törődött senkivel. Arra gondolt, hogy az volt a kiadó, ez meg a közönség.

A Sütő utcában voltak az ékszerüzletek. Arra fordult be.

VIII.

Hatan ültek az ebédlőasztalnál, melyet erre az estére a borbélyműhelybe vittek ki, ahol nem kellett úgy szorongani. Edényeket és evőeszközt a Ferdinánd téri „Habsburger Keller” kocsmárosa adott kölcsön, s vacsora közben Ancsurka csak egy-egy falatra nézett be az asztalhoz, annyira elfoglalta a főzés, sütés. Díszbe volt öltözve, de selyemkrinolinja fölé kötényt kötött, hogy a sístergő zsír le ne fröcskölje. Az arca kipirult a konyhatűztől, a haja világított, s Pohanka, a szomszéd agglégény kárpitos, vágyó szemmel nézte.

– Eddig nem is láttam, hogy milyen csinos! Ezentúl jobban szemügyre veszem! – gondolta magában, miközben nagyokat nyelt a diós és mákos patkóból.

Az asztal közepén nyolc borosflaskó mutatta, hogy a gége is megtette már kötelességét, és Kövess uram, díjnok az állami nyomda irodájában, hangosan vitatkozott önmagával.

Egyáltalán mindenki csak önmagával volt elfoglalva.

Ancsurka végre letehetette kötényét és elfoglalta az asztalfőn méltósága helyét, s minden öt percben nevetve ismételtette:

– Itze? Pítze? Eleget enni, inni? A borok Vajda úr egíssigire. Ő küldte...

Pohanka élénken magyarázott neki, s a karját fogdosta, mintha így érthetőbbé akarná tenni, amit mond, miközben jól megtapogatta a kívánatos asszonyi testet.

– Lemegyek Pestre lakni – magyarázta. – Ott van élet. A Grosse Kreuzgassében a Kerepesi út mellett nyitok műhelyt. Lesz ott egy kis lakószobám is. Csendes kis szoba. Ott jól össze lehet bújni.

És savós színű szemével bután belebámult Ancsurka vörös hajába. Kratochwill oda se figyelt.

Ő az asztal másik szélén ült és harmonikázott. Csak úgy halkán, nyekergőn, magának. Gyerekkori tót nótákat játszott, a szemét lehunyta és néha-néha bele-bele kurjantott a dalba. Kopasz feje világitott, amint ráhullt a petróleumlámpás lángjának rőt fénye – mára petróleumlámpát gyújtottak! –, s a harmonikát úgy magához szorította, mintha ifjúságát akarta volna újra átölelni. Kratochwill papa az érzések embere volt, mint mindenki, aki az italt szereti.

Kövess úr arca is piros volt az italtól, s mindenkitől függetlenül önmagának beszélt.

– Nana... Majd eljön még az idő!... Farkasnak hívták a magyarok alatt. Most egyszerre Wolff lett belőle. Protekció... protekció. Tekintetes úr, igazgató úr. Majd eljön az ideje. Lesz még ő Farkas, de akkor majd jövők én, tekintetes igazgató úr!

És miközben teli poharát utolsó csöppig magába döntötte, felállt és beleordított a zajba:

– Visszajön még Kossuth, elhozza a vasút!...

Kratochwill ijedtében hangosan kezdett játszani, mert a policáj még meghallhatja az utcán. Pohanka keze, az általános zűrzavart felhasználva, lesiklott Ancsurka combjára, Zsuzsanna pedig unottan szólott:

– Herr Vajda, menjünk be a szobába...

Egymás mellett ültek egész este, de alig beszélgettek. Vajdát bántotta a környezet, amely oly idegen volt neki, s alig várta a pillanatot,

hogy egyedül lehessen Zsuzsannával. A gyűrűt mindjárt megérkezésekor átadta, s a lány úgy fogadta, mint a királyné egy ismeretlen jobbágy adományát. Megbiccentette a fejét és engedte, hogy a fiatalember az ujjára húzza az olcsó kis jószágot.

Galambszürke selyemruha volt rajta, a vállá körül zöld selyem s a buggyos ujjá szegélyén csipke. Bár dereka magasan zárult, keblének kitetsző vonala olyan volt, mint egy rajzolt szív összehajló felső íve, finom nyaka karcsún emelkedett ki, mint a hattyúé, fekete, fényes haja simán körítette a gyönyörű, sápadt fejet.

Vajda szótlánul, merőn, elragadtatva nézte.

Micsoda lehetetlen helyzet. Egy Pohanka, egy Kratochwill, egy Kövess, egy Ancsurka – és ez a lány... Akinek szépsége világra szól, akinek palotát kellene építeni, templomot, és ott reggeltől estig, éjszaktól hajnalig imádni, imádni!

Úgyis tudja a végét...

Egy nap el fogja rabolni innen, elviszi magával valahova ismeretlen helyre, ahol senki se látja, senki se tud róla, mert féltetni, őrizni kell mindenkitől. Amíg nem késő, amíg híre nem jár, hogy micsoda kincset rejteget a nyomorult budai borbély...

– De Pohanka! – vihogott Ancsurka, s tréfásan pofon ütötte a suty-tyomkező gavallért.

Kövess még dühösebben ordította:

– Visszajön még Kossuth, elhozza a vasút.

S Kratochwill elkeseredett erővel nyaggatta a harmonikát.

A szoba ajtaja bezárult mögöttük, és egyedül álltak a sötétben.

Egy apró karácsonyfa fenyőillata töltötte be a szobácskát. Mert vacsora előtt gyertyagyújtással kezdődött a szenteste. Míg kint, a konyhán túl harsogott a zaj, sikoltott a hancúrozás, itt ünnepi volt a csend és két szív dobogása feszültté tette a levegőt.

– Elmenni innen, elmenni! – súgta Zsuzska.

– Jöjjön velem! – kérte Vajda.

– Nem... nem... – felelte a lány, és leült a kifeküdt, lapos derekú kanapéra.

Pohanka odakint Kratochwill papához ment és megbökve vállát, a lakás felé mutatott:

– Vőlegény?...

Kratochwill vállat vont s nagyot nevetett:

– Irkász... smirkász... Kedves fiú, én neki adom Surskát!

Ancsurka ajkbiggyesztve vágott közbe:

– Princeszka le se fűjni. Princeszkát nagy urak elvinni. Gróf, herceg. És én velemenni.

Jozsuka harmonikája nagyot nyekkent.

– Surska ahhoz megy feleségül, akihez én parancsolom. Herr von Vajda jóra való ember és intelligens. Beszéltem vele. Van nekik Fehérmegyében szőlőjük. Esküvő után becsukok fodrászüzletet és szőlőbe megyek lakni. Onnan ki nem mozdulok halálomig.

Pohanka nagyot csapott Ancsurka vállára.

– És én odahurcolkodok afterpartájnak*.

Kövess már a Szózatot énekelte könnybe borult szemmel.

A szobában pedig csend volt, nehéz, nagy csend. Mindketten érezték, hogy valaminek ma este történni kell.

A lány a díványon ült, a férfi mellette állt, és magába szívta a lány érzéki, asszonyi illatát.

Most érkezett el a pillanat, hogy odaadja igazi karácsonyi ajándékát, a könyvét. Kabátja belső zsebébe nyúlt és elővette a selyempapírba csomagolt könyvet. Bekötötte fehér selyembe és kék betűkkel nyomatta rá: Az egyetlenek!

– Schön!** Köszönöm – és melegséget sugárzó szemmel nézett Vajdára.

Ez a pillantás mindent megért.

Kis kezébe vette a könyvet és forgatta. S amint egyik lapról átfordított a másikra, halkán megkérdezte:

– És mennyit keresett ezzel?

Vajda mosolyogva felelte:

– Szóra sem érdemes, hiszen az első könyvem. Örülök kellett, hogy kiadták.

A lány sajnálkozva nézett rá:

– Nicht wahr, die Poeten sind alle sehr arm?***

És szinte észrevétlenül megrázta szép fejét.

– Ahogy megfontoljuk – felelte szerényen Vajda. – Kézzelfogható földi kincseik talán nincsenek olyan bőven, de övék az álmok és ábrándok palotái.

* bérlő

** Szép!

*** Ugye a költők mind szegények?

Zsuzska szánakozva nézett rá.

– Azokban olyan nehéz lakni, Herr von Vajda.

– Én a szépségek gazdagságát, a költészet világát adom kegyednek.

– És azt vegyem magamra? Nagyon könnyű és könnyen foszló szövet. Én hintót szeretnék, valódi kőből épített palotát és abban az álmokat, az ábrándokat. Hanem tudja mit, Herr von Vajda?

– Parancsoljon, nagysád!

A hangja boldogan vágyakozó, alázatosan odaadó volt. Hátha valamiben mégis megértik egymást.

Zsuzska pedig halkán, érzések nélkül beszélt. (Ó, milyen csodálatos szép volt!)

– Talán mégis hasznát vehetem, ha már költő. Költsön nekem egy szép romantisch nevet. Vezetéknevet már választottam. Édesanyámnak volt egy magyar rokona. Valami Véghelyi. Ez szépen hangzik. Hanem Susanne, Surska, az olyan gewöhnlich*. Nem szeretem. Véghelyihez tramplis. Gondoljon ki egy szép nevet, ami illik a Véghelyihez.

A férfi elgondolkodott.

– Mily gyerekes, milyen ártatlan. Álmodott világban él ez a lány is, gazdagságról, hintóról, palotáról álmodik. Nem szabad felébreszteni. Csak el kell jönni a férfinak, aki anélkül, hogy felébresztené, áttemeli a maga álmodott világába. Most pedig megkereszteli. Magának kereszteli meg. Olyan nevet választ, amely méltó hozzá, magas, karcsú szépségéhez, érzéketlenségéhez. Milyen hasonló az ősz karcsú, magas, fanyar illatú, érzéketlen virágaihoz...

És mormolni kezdte:

– Susanne... Zsuzsi... Surska... Zsuzska... Zsorzsín... Georgina... Gina...

Elálmodozva, halkán súgta:

– Georgina... Gina...

Föléje hajolt, a vállára tette kezét, a szemébe nézett, és elhaló hangon súgta:

– Meghalok magáért, Véghelyi Gina...

– Gina? – csodálkozott a lány. – Jó... ez szép név. Hívjon ezentúl Ginának maga is, mindenki más is. Véghelyi Georgina... Szép név!

János pedig melléje ült.

* közönséges

– Gina! A gyűrűm már az ujján van. Mit mondjak kegyednek még?
Gina ajkán gúnyos mosoly futott át.

– Herr Vajda, ha akarja, visszaadom a gyűrűjét.

– Hát nincs magának szíve, nem érzi az én álomtalan éjszakáimat, az én álommal teli nappaljaimat? Nem látja, mennyit is szenvedek, míg idehurcolom magam. Hát mi közöm nekem Kratochwillhez, Pohan-kához, ha nem magáért, ha nem azért, hogy maga az enyém legyen?

Kimondta – és hangja fakón, üresen hangzott a szobában. Olyan idegennek, furcsának, tőle különállónak tűnt fel a beszéde. Mint valami fás, érzéketlen test, úgy hullott le a levegőből ez a hang.

De kimondta, kimondta, hogy nem tud nélküle élni.

Gina mosolyogva rázta meg fejét:

– Herr Vajda, szép, hogy úgy szeret engem, de nekem a szerelem nem elég. Én szoktam itt sétálgatni a hercegi, a grófi paloták között, benézek az ablakokon, látom a grófkisasszonyokat kikocsizni, látom a legszebb mágnásasszonyokat...

Ekkor felállt, kiegyenesedett és valami hihetetlen göggel, isteni szemtelen butasággal mondta:

– Herr Vajda, egyik se szebb nálam! És én addig nem nyugszom, amíg nem leszek olyan gazdag, olyan előkelő, mint amilyen szép vagyok.

Amint ott állt, a dereka, mint a párducé, kinyúlt, a melle majd kipattant a ruha selyme alól, a szeme égett és szikrázott, az arca viszont sápadt maradt, izgatón, ingerlően sápadt.

A férfi nem bírta magával.

Ennyi érzéketlenség, ennyi érzékiség, ennyi konokság vaddá, dacossá, elkeseredetté tette. Egy lány, egy buta lány bánjon így vele? Kinevesse? Semmibe vegye?

És arcát hirtelen elöntötte a vér, szeme tűzben forgott, mint az ugró méné, tüdeje lázasán lüktetett, s magához rántva Ginát, meg akarta csókolni.

– Hó! – kacagott fel a lány, és mint az acélrugó, lökte el két karjával a férfit.

Kibújt az ölelő karok alól, hangosan, gúnyosan nevetett.

– Herr Vajda... Was glauben Sie... Das geht nur so?*

S élesen kicsapva a konyhaajtót, kisetett.

* Vajda úr, mit gondol? Hogy ez csak így megy?